

درایة النور؛

نخستین نرم افزار تخصصی رجال شیعه

اشاره

یکی از شاخه های علوم اسلامی که نقش مهمی در دستیابی به سنت نبوی (ص) و سخنان ائمه (ع) دارد، علم رجال است. فقیه، محدث و هر عالم دینی با تمسک به اطلاعات موجود در کتب رجال و نقد و بررسی آنها، پیرامون صحت و اعتبار یکایک روایات نظر می دهد. از این رو، علم رجال همواره به عنوان یکی از پایه های اجتهاد و استنباط احکام شرعی مطرح بوده است.

مجتهدان و علمای اسلام، در گذشته توجه ویژه ای به علم رجال داشته اند، اما امروزه به علت مشکلاتی که در مسیر پژوهش و تحقیق در این علم وجود دارد، پژوهشگران اندکی در این رشته به کاوش می پردازند. این در حالی است که تدریس و تحصیل علم رجال در حوزه های علمیه در زمان های اخیر تا حدودی مورد غفلت قرار گرفته و رونق سابق خود را از دست داده است.

برنامه «درایة النور» که نخستین نرم افزار تخصصی رجال شیعه است، به بررسی و بازسازی اسناد کتب اربعه حدیثی و کتاب «وسائل الشیعه» و شناسایی راویان آنها پرداخته است. کتب هشت گانه رجالی و معجم رجال الحدیث نیز در این برنامه گنجانده شده و امکانات گسترده پژوهشی در ابعاد مختلف علم رجال، در آن منظور گشته است. نرم افزار «درایة النور» با هموار کردن مسیر پر پیچ و خم علم رجال، گامی در رونق دوباره این علم در حوزه های دینی محسوب می گردد. با استفاده از این برنامه رایانه ای، شناسایی راویان و ارزیابی اسناد با سهولت و در کمترین وقت انجام می گیرد و قابلیت های گوناگون آن بهره مندی از فواید علم رجال را برای علاقه مندان میسر می سازد.

● محتوای برنامه

مهم‌ترین کتاب‌های رجالی و حدیثی شیعه که در این برنامه در اختیار کاربر قرار می‌گیرد عبارت‌اند از:

الف) کتب رجالی

۱. طبقات الرجال (رجال برقی)، احمد بن محمد بن خالد (متوفای قرن سوم)؛
۲. اختیار معرفة الرجال (رجال کشی)، محمد بن عمر بن عبدالعزیز (متوفای قرن چهارم)؛
۳. فهرست اسماء مصنفی الشیعه (رجال نجاشی)، احمد بن علی بن احمد (متوفای قرن پنجم)؛
۴. الأبواب (رجال شیخ طوسی)، ابو جعفر محمد بن حسن (متوفای قرن پنجم)؛
۵. الفهرست (فهرست شیخ)، ابو جعفر محمد بن حسن (متوفای قرن پنجم)؛
۶. کتاب الضعفاء (رجال ابن غضائری)، احمد بن حسین بن غضائری (متوفای قرن پنجم)؛
۷. خلاصة الأقال فی معرفة أحوال الرجال (رجال علامه)، حسن بن یوسف حلّی (متوفای قرن هفتم)؛
۸. رجال ابن داود، حسن بن علی بن داود حلّی (متوفای قرن هشتم)؛
۹. معجم رجال الحدیث، ۲۳ جلد، فقیه عالیقدر سید ابوالقاسم خوئی (ره).

ب) کتب حدیثی

۱. الکافی (اصول، فروع و روضه)، ۸ جلد، شیخ محمد بن یعقوب کلینی (متوفای ۳۲۹ هـ. ق)؛
۲. من لا یحضره الفقیه، ۴ جلد، محمد بن علی معروف به شیخ صدوق (متوفای ۳۸۱ هـ. ق)؛
۳. تهذیب الأحکام، ۱۰ جلد، ابو جعفر محمد بن حسن طوسی (متوفای ۴۶۰ هـ. ق)؛
۴. الاستبصار، ۴ جلد، ابو جعفر محمد بن حسن طوسی (متوفای ۴۶۰ هـ. ق)؛
۵. وسائل الشیعه، ۲۹ جلد، محمد بن حسن مشهور به شیخ حر عاملی (متوفای ۱۱۰۴ هـ. ق).

● امکانات اختصاصی برنامه

برنامه درایه النور از سه بخش اصلی: کتب هشت‌گانه رجالی، اسناد و معجم رجال الحدیث تشکیل شده است و هریک از امکانات ویژه‌ای برخوردارند.

الف) بخش کتب هشت‌گانه رجالی

امکانات اختصاصی بخش کتب هشت‌گانه رجالی عبارت است از:

برنامه «درایه النور» که

نخستین نرم‌افزار

تخصصی رجالی شیعه

است، به بررسی و

بازسازی اسناد کتب اربعه

حدیثی و کتاب «وسائل

الشیعه» و شناسایی

راویان آنها پرداخته است.

کتب هشت‌گانه رجالی و

معجم رجال الحدیث نیز

در این برنامه گنجانده

شده و امکانات گسترده

پژوهشی در ابعاد مختلف

علم رجال، در آن منظور

گشته است



۱. شناسایی راویان

با استفاده از این برنامه می‌توان اطلاعات کاملی درباره هر راوی به دست آورد. این اطلاعات شامل توضیحات موجود در کتب رجالی در مورد جنبه‌های مختلف زندگی و شخصیت راوی، توصیف راوی از جهت توثیق و یا تضعیف و طریق راوی می‌باشد.

۲. فهرست‌های متنوع

پژوهشگر با استفاده از این امکان می‌تواند اسامی راویان موجود در کتب هشت‌گانه رجالی را بر اساس عنوان معیار، عنوان اصلی یا عنوان ضمنی، فهرست نماید. افزون بر این امکان، تهیه فهرستی از راویان با توجه به مذهب یا وصف آنها نیز فراهم است.

۳. تصحیح فهرست شیخ طوسی

کتاب فهرست شیخ طوسی یکی از مهم‌ترین منابع برای شناخت اعتبار راویان شیعه و از عمده‌ترین

منابع علم رجال است. این کتاب بر اساس نسخه‌های معتبر و قدیمی به دقت تصحیح شده است و کاربرد از طریق گزینه «تصحیحات» می‌تواند به متن تصحیح‌شده کتاب فهرست شیخ طوسی دست یابد.

۴. مشاهده طریق روایی راویان

در سه کتاب رجال نجاشی، فهرست شیخ طوسی و رجال شیخ طوسی، سند و کتبی که به استناد آنها روایات مربوط به یک راوی نقل شده، به ترتیب اسامی راویان ذکر گشته است. در برنامه درایة النور طریق هر راوی با کمک عنوان وی به سهولت قابل دسترسی است.

۵. فهرست توصیف‌ها

به وسیله این قابلیت می‌توان به اسامی راویانی که از نظر مؤلفان کتب هشت‌گانه رجالی دارای ویژگی‌های مشترک هستند، پی برد؛ مثلاً چنانچه پژوهشگر در صدد تنظیم فهرستی از راویان ثقه که از افراد ضعیف روایت کرده‌اند باشد، کافی است تعبیر «ثقة إلا أنه يروى عن الضعفاء» را انتخاب کند تا موارد استفاده از این تعبیر را در باره روات ملاحظه کند.



با استفاده از این برنامه می‌توان اطلاعات کاملی درباره هر راوی به دست آورد. این اطلاعات شامل توضیحات موجود در کتب رجالی در مورد جنبه‌های مختلف زندگی و شخصیت راوی، توصیف راوی از جهت توثیق و یا تضعیف و طریق راوی می‌باشد

ب) بخش معجم رجال الحديث

در این بخش، امکانات گوناگون زیر قرار گرفته است:

۱. ارائه فهرست الفبایی راویان

ارائه فهرست الفبایی از اسامی ۱۵۶۸۸ راوی و نیز فراهم نمودن امکان مطالعه مطالب مربوط به هر یک از روات در معجم رجال الحديث، قابلیت است که در این بخش گنجانده شده است.

۲. فهرست أعلام

علاوه بر فهرست راویان، فهرست کاملی از أعلام شامل: اشخاص، اقوام، القاب، مکانها و نیز کتب موجود در معجم رجال الحديث تهیه شده است.

۳. فهرست‌سازی

در فهرست أعلام و فهرست راویان، قابلیت فهرست‌سازی نیز در نظر گرفته شده است. با استفاده از این قابلیت کاربر می‌تواند فهرست‌های پویا و متنوعی از کلمات و أعلام راویان به شکل‌های مختلف تهیه نماید و یا با ترکیب فهرست‌ها، جستجوهای گوناگونی را در آنها انجام دهد. استفاده از علائم عمومی مانند «؟» و «*» نیز در این قسمت ممکن است.



ج) بخش اسناد

تمام احادیث مهم‌ترین کتب روایی شیعه در این بخش بازسازی و ارزیابی شده است تا پژوهشگران به سرعت و سهولت، به میزان اعتبار سند هر حدیث پی ببرند. امکانات و قابلیت‌های اختصاصی بخش اسناد از قرار ذیل است:



یکی از مشکلاتی که در بسیاری از اسناد روایات به چشم می‌خورد، پراکندگی در تعبیر از یک راوی است. در بخش اسناد برنامه «درایة النور» این مشکل با در نظر گرفتن عنوان معیار و عنوان اصلی حل شده است

۱. بازسازی اسناد

یکی از خدمات ارزشمند و منحصر به فرد برنامه درایة النور، بازسازی کلیه اسناد کتب اربعه و وسائل الشیعه است. بسیاری از اسناد احادیث موجود در منابع روایی به دلایلی همچون: تعلیق، تحویل، عطف، ضمیر، تردید، اشاره و اشتباهاتی که نسخه‌برداران در هنگام استنساخ مرتکب شده‌اند، مخدوش یا نامفهوم هستند. در این برنامه ضمن توجه به همه موارد فوق، بازسازی اسناد با دقت تمام انجام شده است تا پژوهشگر بتواند وضعیت صحیح و واقعی سند را پیش از ارزیابی مشاهده کند.

۲. ارزیابی سند

به محض آنکه علامت مکان‌نما روی یکی از اسناد قرار گرفته، سند از جهت اتصال و اعتبار ارزیابی می‌گردد. در بررسی میزان اعتبار سند، عناوینی مانند: صحیح، موثق، حسن، معتبر یا ضعیف بودن روایت مشخص می‌شود. از جهت اتصال نیز وضعیت سند از نظر مرفوع، مرسل یا موقوف بودن تعیین می‌گردد. اسناد موجود در برنامه توسط پژوهشگران مرکز تحقیقات مورد بررسی قرار گرفته و اطلاعات این قسمت از برنامه بر اساس این ارزیابی ارائه گردیده است. در صورتی که در مورد برخی از راویان، نظر کاربر با نظر محققان مرکز تفاوت داشته باشد، می‌تواند دیدگاه خود را در قسمت «راوی» ثبت نماید. در این حالت با ورود به صفحه سند و انتخاب گزینه «ارزیابی شخصی» ارزیابی اسناد برنامه بر اساس این اطلاعات صورت خواهد گرفت.

۳. شناسایی سریع راوی

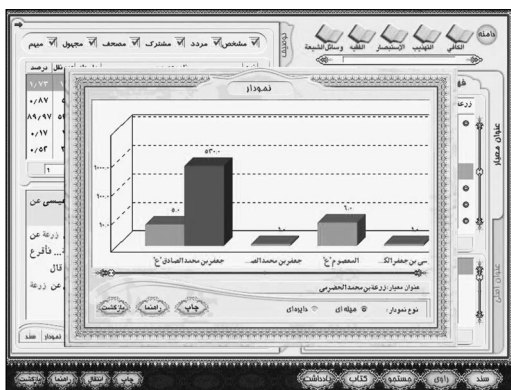
علاوه بر امکانات گسترده‌ای که برای شناسایی راویان در بخش کتب هشت‌گانه رجالی قرار داده شده است، در این قسمت نیز همراه با مطالعه اسناد می‌توان از نام کامل و توصیف آنها مطلع شد. برای این کار کافی است نشانه‌گر ماوس را روی عنوان بازسازی شده یک راوی نگاه داشته و چند لحظه بعد، اطلاعات رجالی مربوط به وی را در یک کادر کوچک مشاهده نمود.

۴. سیستم مترادفات

یکی از مشکلاتی که در بسیاری از اسناد روایات به چشم می‌خورد، پراکندگی در تعبیر از یک راوی است. در بخش اسناد برنامه «درایة النور» این مشکل با در نظر گرفتن عنوان معیار و عنوان اصلی حل شده است. با تهیه فهرست کاملی از عناوین اصلی و ارجاع آنها به عنوان معیار، ضمن ایجاد ارتباط منطقی بین اسناد روایات و اطلاعات کتب رجالی، یکی از مشکلات اساسی پژوهش در مورد راویان و ارزیابی اعتبار اسناد حل شده است.

۵. معرفی شاگردان و اساتید

آشنایی با شاگردان و مشایخ یک راوی، از طریق بخش اسناد برنامه میسر است. علاوه بر این، تعداد روایت‌هایی که وی از هر یک از اساتید خویش نقل کرده و یا شاگردان از او نقل کرده‌اند با تعیین درصد مشخص می‌گردد. همچنین، می‌توان فراوانی روایات نقل شده از شاگردان و مشایخ یک راوی را به صورت نمودار میله‌ای یا دایره‌ای مشاهده کرد.



آشنایی با شاگردان و
مشایخ یک راوی، از
طریق بخش اسناد برنامه
میسر است. علاوه بر این،
تعداد روایت‌هایی که وی
از هر یک از اساتید

۶. تعیین طبقه راوی

با کمک این برنامه می‌توان از طبقه هر راوی مطلع شده و به فهرستی از معصومانی که اسناد راوی مورد نظر به آنها ختم می‌گردد، دست یافت. در برابر نام هر معصوم تعداد واسطه‌هایی که بین ایشان و راوی قرار دارد و نیز فراوانی روایات در هر مورد، قابل مشاهده است.

۷. ترکیب راویان

کاربر با استفاده از این قابلیت می‌تواند به سندی که مشتمل بر نام دو یا چند راوی است دست یابد و با انتخاب گزینه آمار از تعداد موارد نقل هر یک از دو راوی نیز آگاه می‌شود.

۸. مقایسه دو متن

به منظور انجام پژوهش‌های تطبیقی، امکان مطالعه همزمان دو متن از یک کتاب یا مطالب دو کتاب متفاوت، در برنامه پیش‌بینی شده است.

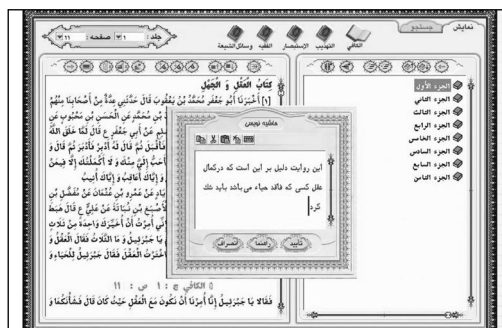
● امکانات مشترک برنامه

۱. نمایش متن کتب

متن کامل کتاب‌های موجود در لوح فشرده «درایة النور» در این بخش نمایش داده می‌شود. امکانات نمایشی همچون: استفاده از رنگ‌های متمایز برای متن، عنوان و سند، گسترده کردن صفحه متن و بزرگ‌نمایی نیز در برنامه فراهم آمده است. در کنار متن کتاب‌ها، فهرست کاملی از مطالب هر کتاب برای کاربر مهیا شده است. فهرست مطالب به گونه‌ای تنظیم گردیده که دسترسی به جزئی‌ترین عناوین نیز میسر باشد. همچنین، کاربر با استفاده از این قابلیت می‌تواند متن کامل احادیث و سند آنها را با اعراب‌گذاری کامل مطالعه کند.

۲. امکانات پژوهشی

خویش نقل کرده و یا
شاگردان از او نقل
کرده‌اند با تعیین درصد
مشخص می‌گردد.
همچنین، می‌توان فراوانی
روایات نقل شده از
شاگردان و مشایخ یک
راوی را به صورت نمودار
میله‌ای یا دایره‌ای
مشاهده کرد



«نمایه‌زنی» از جمله امکانات پژوهشی است که در آن پژوهشگر محتوای اصلی یک عبارت یا بند را در چند کلمه خلاصه می‌کند تا امکان دسته‌بندی و بازیابی سریع اطلاعات را فراهم آورد و در انتها با کنار هم گذاردن موارد مشابه، نکات جدیدی را استنباط کند. با استفاده از قابلیت «علامت‌گذاری» کاربر می‌تواند بخش‌های مهم را علامت‌گذاری کرده و در صورت نیاز به آنها مراجعه نماید.

در قسمت‌های مختلف برنامه می‌توان از طریق «رنگی کردن» سطور دلخواه، در هنگام رجوع مجدد به متن، سریع‌تر به مطالب مورد نظر دست یافت. ضمن اینکه دسته‌بندی سطرهای هم‌رنگ با سهولت بیشتری انجام می‌گیرد. گنجاندن قابلیت «حاشیه‌نویسی» موجب گردیده تا پژوهشگران ژرف‌نگر با دقت و تأمل در هر عبارت، نکته‌های مورد نظر خود را در بخش حاشیه وارد کنند.

در بخش معجم رجال الحدیث و کتب هشت‌گانه رجالی گزینه «پژوهش» فعال نیز گنجانده شده است. با کمک این گزینه کاربر می‌تواند به معنای یک واژه یا موارد استعمال آن در دیگر بخش‌های کتاب دست یابد.

۳. جستجو

از دیگر امکانات مشترک برنامه، امکان جستجو است. از طریق گزینه جستجو می‌توان در متن و فهرست کتب، جستجوی لفظی نمود و با کمک عملگرهای ترکیبی، عبارات مختلف را بازیابی کرد و در صورت نیاز از گروه‌های فهرست‌سازی برای ساختن فهرست‌های پویا و متنوع از کلمات با استفاده از کاراکترهای عمومی (* و ؟) به شکل‌های مختلف بهره برد و کلمات موجود در یک فهرست را یکجا یا در ترکیب با واژه‌ها و یا فهرست‌های دیگر جستجو نمود. قابلیت دستیابی به متون مورد نظر از طریق فهرست ابواب و شماره جلد و صفحه، یکی دیگر از امکانات مشترک در بخش جستجو است که دسترسی آسان به متن دلخواه را به سرعت فراهم می‌سازد.



۴. لغت‌نامه

به منظور دستیابی به مفهوم واژه‌های دشوار در امر پژوهش، لغت‌نامه‌های معتبر ذیل در دسترس کاربر قرار دارد:

۱. کتاب العین، ۸ جلد، خلیل بن احمد فراهیدی (۱۷۵ - ۱۰۰ هـ. ق).

۲. لسان العرب، ۱۵ جلد، از ابن منظور (۶۳۰ - ۷۱۱ هـ. ق)؛

۳. مجمع البحرین، ۶ جلد، فخر الدین طریحی (۱۰۸۷ - ۹۷۹ هـ. ق).

۵. سایر امکانات

گزینه‌های مطالب مورد نظر و انتقال آنها به دفترچه یادداشت از جمله قابلیت‌هایی است که در قسمت‌های مختلف برنامه وجود دارد. «دفترچه یادداشت» با قابلیت ویرایش متون، چاپ و انتقال روی پرونده در قالب‌های مختلف همچون MS-Word و زرنگار، استفاده بهتر از امر پژوهش و ذخیره و نگهداری مطالب انتخابی را ممکن ساخته است. در کلیه بخش‌های برنامه، امکان «چاپ» متن دلخواه در اندازه‌های مختلف موجود است. به وسیله گزینه «راهنما» می‌توان اطلاعاتی مختصر و مفید در باره قسمت‌های گوناگون برنامه به دست آورد. با ورود در قسمت «کتاب‌شناسی» نام کتب موجود در برنامه قابل مشاهده بوده و امکان دسترسی به توضیحات کافی در مورد هر کتاب و مؤلف آن برای کاربر فراهم گردیده است.

گزینه‌های مطالب مورد نظر

و انتقال آنها به دفترچه

یادداشت از جمله

قابلیت‌هایی است که در

قسمت‌های مختلف برنامه

وجود دارد. «دفترچه

یادداشت» با قابلیت

ویرایش متون، چاپ و

انتقال روی پرونده در

قالب‌های مختلف همچون

MS-Word و زرنگار،

استفاده بهتر از امر

پژوهش و ذخیره و

نگهداری مطالب انتخابی

را ممکن ساخته است